

**COP29 ÇƏRÇİVƏSİNDƏ QLOBAL EKOLOJİ PROBLEMLƏRİN
MÜMKÜN HƏLLİ YOLLARI**

**ВОЗМОЖНЫЕ РЕШЕНИЯ ГЛОБАЛЬНЫХ
ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ В РАМКАХ COP29**

**POSSIBLE SOLUTIONS TO GLOBAL ECOLOGICAL PROBLEMS
WITHIN THE FRAMEWORK OF COP29**

UOT 37.0

İradə Böyükağa qızı Əmirəliyeva

*Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun aparıcı elmi işçisi,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0000-0002-3319-7466>
[https://doi.org/10.69682/arti.2024.91\(5\).5-8](https://doi.org/10.69682/arti.2024.91(5).5-8)*

COP29-a EV SAHİBLİYİ EDƏCƏK ÖLKƏ – AZƏRBAYCAN

Ирада Бююкага гызы Амиралиева

*ведущий научный сотрудник Института Образования Азербайджанской Республики,
доктор философии по педагогике*

СТРАНА, КОТОРАЯ БУДЕТ ПРИНИМАТЬ COP29 – АЗЕРБАЙДЖАН

Irada Boyukagha Amiraliyeva

*leading scientific worker at the Institute of Education of the Republic of Azerbaijan,
doctor of philosophy in pedagogy*

THE COUNTRY THAT WILL HOST COP29 – AZERBAIJAN

Xülasə. COP29 – 2024-cü il noyabrın 11-24-ündə Azərbaycanın paytaxtı Bakı şəhərində keçiriləcəkdir. Konfransa dünyanın 190-dan çox ölkəsindən 80-100 min nəfərə qədər nümayəndənin iştirakı gözlənilir. Konfransda iqlim dəyişiklikləri, onun törədə biləcək fəsadlardan, ekoloji böhran və onun aradan qaldırılması məsələlərindən söz açılacaq.

İqlim Dəyişikliyi ilə bağlı Çərçivə Konvensiyası insanları yaşıl dünya naminə həmrəy olmağa səsləyir. İqlim dəyişmələri dünyanın rahatlığını pozan bir bəladır.

Təqdim olunan məqalədə haqqında danışılan məsələləri üzərində dayanılır.

Açar sözlər: COP, İqlim Dəyişikliyi ilə bağlı Çərçivə Konvensiyası, dəyişiklikləri, iqlim dəyişikliklərinin törədə biləcəyi fəsadlar, ekoloji böhran, ekoloji böhranın aradan qaldırılmasının mümkün yolları

Аннотация. COP29 пройдет с 11 по 24 ноября 2024 года в столице Азербайджана, городе Баку. Ожидается участие от 80 до 100 тысяч делегатов из более чем 190 стран мира. На конференции будут обсуждаться изменения климата, возможные последствия, экологический кризис и вопросы его преодоления.

Рамочная Конвенция по изменению климата призывает людей объединиться ради зеленого мира. Изменения климата — бедствие, нарушающее благополучие мира.

В представленной статье акцентируется внимание на обсуждаемых вопросах.

Ключевые слова: COP, Рамочная конвенция по изменению климата, изменения, возможные последствия изменений климата, экологический кризис, возможные пути преодоления экологического кризиса.

Abstract. COP29 will be held from November 11 to 24, 2024, in Baku, the capital of Azerbaijan. The conference is expected to host between 80,000 and 100,000 delegates from over 190 countries worldwide.

Topics will include climate change, its potential consequences, the ecological crisis, and ways to address these issues.

The Framework Convention on Climate Change calls on people to unite for the sake of a green world. Climate change is a disaster that disrupts the well-being of the planet.

The presented article focuses on the issues discussed.

Keywords: COP, Framework Convention on Climate Change, changes, potential consequences of climate change, ecological crisis, possible ways to overcome the ecological crisis.

COP nədir? sualını belə cavablandırmaq olar: COP Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransıdır. Bu konfrans hər il təşkil olunur.

Ona müxtəlif ölkələr sədrlik edir. Bu il COP 29-a Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyası bu ilin noyabrında Bakıda keçiriləcək. Bu qərar COP 28-in 2023-cü ildə Dubayda keçirilmiş plenar iclasında qəbul olunmuşdur. Azərbaycan həmin sessiyaya sədrliyi həyata keçirəcək. Tədbir Bakı Stadionunda təşkil ediləcəkdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev "COP29"un faydalılığından danışarkən demişdir: "COP29-a ev sahibliyi edəcək ölkə kimi yekdil qərarla seçilmək bizim üçün həqiqətən böyük şərəfdir. Biz bunu beynəlxalq ictimaiyyətin Azərbaycana və gördüyümüz işlərə, o cümlədən yaşıl enerji sahəsindəki fəaliyyətimizə hörmətinin əlaməti hesab edirik".

COP29-un "Fəaliyyət Çərçivəsi" aşağıdakı məsələlərin nəzərdən keçirilməsini planlaşdırır: "**Əsas hədəfimiz**

Qlobal istiləşməni 1,5°C səviyyəsində saxlamaq öhdəliyinin təmin olunması hər birimizin mənəvi borcudur. Lakin imkanlar tükənir və gələcəyimizi qorumaq üçün artıq bu gün diqqətimizi investisiyaların yatırılması məsələsinə yönəltməliyik. Bizim əsas prioritetimiz qlobal istiləşməni nəzarətdə və temperatur artımını 1,5°C-dən aşağı saxlamaq üçün emissiyaların azaldılması istiqamətində əsaslı, çevik və dayanıqlı fəaliyyət göstərmək, bu təşəbbüs çərçivəsində bütün tərəfləri bir araya gətirməkdir.

Ambisiyaların artırılması və fəaliyyətə təkən

Sədrliyin COP29 planı bir-birini qarşılıqlı şəkildə dəstəkləyən iki yanaşı istiqamətə əsaslanır. Ambisiyaların artırılmasını nəzərdə tutan birinci istiqamət bütün tərəflərin iddialı milli planlara və şəffaflığa sadıqlığını təmin etmək üçün əsas komponentləri özündə ehtiva edir. Fəaliyyətə təkən verməyi nəzərdə tutan ikinci istiqamət isə ambisiyaları fəaliyyətə çevirmək, emis-

siyaları azaltmaq, iqlim dəyişmələrinə uyğunlaşmaq, itki və zərəri aradan qaldırmaq üçün əsas vasitələrdən biri olan maliyyənin vacib rolunu əks etdirir.

İnklüziv nəticələr üçün inklüziv proses

COP29 Sədrliyi maraqlı tərəfləri dinləyir və onlarla əməkdaşlıq edir. Sədrlik hər kəsin səsinin eşidilməsinə və fikirlərinin nəzərə alınmasına, ortaq həllər vasitəsilə inklüziv nəticələrin əldə edilməsinə çalışır. Birlikdə müsbət irəliləyiş əldə edə biləcəyimizə inanırıq" [1].

BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyası 1992-ci ildə insanın iqlim sistemində təhlükəli müdaxiləsinin qarşısını kəsmək üçün Rio-de-Janeyro şəhərində təşkil edilmiş Yer Sammitində imzalanan çox dəyərli bir sənəddir.

Tərəflər Konfransı İqlim Dəyişikliyi ilə bağlı Çərçivə Konvensiyasının yerinə yetirilməsinə nəzarəti həyata keçirən ali qərarverici orqan hesab edilir. Tərəflər Konvensiyanın üzvü olan 198 ölkədən ibarətdir.

İqlim Dəyişikliyi ilə bağlı Çərçivə Konvensiyası insanları yaşıl dünya naminə həmrəy olmağa səsləyir.

İqlim dəyişmələri dünyanın rahatlığını pozan bir bələdir.

XVIII əsrdən başlamaqda olan sənayeləşmə dövründən, o cümlədən XX əsrin ortalarından etibarən Yer kürəsinin iqlim sistemində hədsiz mənfi təsirlər olmuş, başqa atmosfer tullantıları ilə bərabər, istixana effekti doğuran qazlar qlobal miqyasda sürətlə artmışdır.

Mənbələrdə deyilir: "İqlim Dəyişmələri üzrə Hökumətlərarası Ekspertlər qrupunun qiymətləndirmə hesabatına görə, son 100 ildə Yer kürəsində orta temperatur 0,8 dərəcə artıb. Temperaturun artması isə əsasən istilik effekti yarıdan qazların - karbon dioksid (CO₂), metan (CH₄), azot oksidi və xlor-fülör birləşmələrin konsentrasiyasının artması ilə birbaşa bağlıdır. İqlim Dəyişmələri üzrə Hökumətlərarası Panel (İPCC) tərəfindən təqdim edilmiş məlumatlara görə, sənaye dövrünü əhatə edən son 250 ildə

atmosferdə məhz karbon qazının ümumi miqdarı 28%, metanın miqdarı isə 60% artmışdır” [3].

İnsan cəmiyyətinin inkişafı təbiətlə qarşılıqlı təmasda olmadan mümkün deyil. İnsanların tələbatını ödəmək və onun inkişafını təmin etmək üçün Yerin bərpa olunan və bərpa olunmayan sərvətlərindən intensiv şəkildə istifadə olunur. İnsan öz həyatı üçün vacib olan hər şeyi (enerji, qida və s.) təbiətdən alır. Təbiət insanın estetik tələbatının təminat mənbəyidir.

Elmi-texniki tərəqqinin sürətli vüsət alması ilə insanın təbiətə təsiri daha güclü xarakter alır. XX əsrdə bu təsir təbii amillərin təsiri ilə müqayisə edilə biləcək dərəcəyə çatmışdır ki, bu da insan cəmiyyəti ilə təbiət arasındakı qüvvələr nisbətində kəmiyyət və keyfiyyət dəyişikliyinə səbəb olmuşdur.

Elmi-texniki tərəqqi sayəsində insan cəmiyyəti təbiətə təsirin daha güclü vasitələrinə yiyələnmişdir. Bu nailiyyətlər insana mikro-və makroaləmə nüfuz etməyə, biosferdə baş verən təbii proseslərə təsir göstərməyə, Yerətrafi kosmik fəzaya müdaxilə etməyə və s. imkan verir.

Təbiətdə baş verən antropogen dəyişikliklər əksər hallarda pozitiv xarakter daşıyır. Lakin, təbii proseslərə müdaxilə edən insan bir sıra hallarda təbiət qanunauyğunluqlarını pozur və özü üçün arzuolunmaz fəsadlara səbəb olur. Sivilizasiyanın mövcudluğunun əsaslarını təhlükə altına alan təzadlardan ən başlıcası ətraf mühitin çirklənməsi və təbii ehtiyatların tükənməsidir. Ona görə də, insan cəmiyyəti qarşısında ekoloji böhranın aradan qaldırılması, təbiətin qorunması və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadənin həyata keçirilməsi vəzifəsi durur.

Nəzərə almaq lazımdır ki, elmi-texniki tərəqqi insanın təbiətdən asılılığının bir formasını azaltmaqla bərabər, bir çox hallarda bu asılılığın daha çətin və təhlükəli formalarına səbəb olur.

Hazırda ekoloji problemlər yalnız sənayeyə deyil, eyni zamanda iqtisadiyyat, siyasət, mədəniyyət, hüquq, estetika, təbabət və s. sahələrə də nüfuz etdiyi üçün bu problemlərin həlli kompleks şəkildə aparılmalıdır. Bu problemlərin həlli yalnız elm və texnikanın müxtəlif sahələrində çalışan mütəxəssislərin birgə fəaliyyəti sayəsində mümkündür.

Ekoloji problemlərin müvəffəqiyyətli həllinə qadir olan mütəxəssislərin hazırlanması isə

“Ekologiya” və “Ətraf mühitin mühafizəsi” və s. bu kimi kursların tədrisinə əsaslanmalıdır.[2]

Respublikamız bərpa olunan enerji ilə bağlı qabaqcıl ölkələr sırasında olmaq istəyir. Oudur ki, zəngin külək və günəş potensialından faydalanır. **Su, günəş, külək** enerjisi istehsalından müvəffəqiyyətlə istifadə olunur. Yaşıl enerjinin yeni növü kimi, 2023-cü ilin fevralında Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankının dəstəyi ilə **yaşıl hidrogen**(aşağı karbonlu hidrogen) istehsalı araşdırmaları başlayıb. Ölkəmiz yaşıl enerji sahəsində liderliyə yiyələnməkdən ötrü hazırki enerji sistemini şaxələndirir.

Qarabağda genişmiqyaslı layihələr həyata keçirilir. Ölkəmizdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin uzaqgörən siyasəti əsas götürülərək, Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun "yaşıl inkişaf" konsepsiyası həyata keçirilir, "ağıllı kənd", "ağıllı şəhər"lər meydana gəlir. İstilik effekti meydana gətirən qazların emissiyalarının azaldılması istiqamətində mühüm işlər görülür.

İqlim dəyişikliyi ilə bağlı mühüm beynəlxalq müqavilələrdən biri Paris sazişidir. Saziş 2015-ci ildə qəbul olunmuşdur. Haqqında danışılan saziş iqlim dəyişikliyinə azaldılması, uyğunlaşma və maliyyə və s. bu kimi problemləri özündə birləşdirir. Azərbaycan 170-dən çox ölkə ilə birlikdə hələ 2016-cı ildə Paris Sazişini imzalamışdır.

Saziş Paris yaxınlığında BMT-nin İqlim Dəyişikliyi Konfransında 196 tərəf tərəfindən nəzərdən keçirilmişdir. Paris sazişinin məramı ayrı-ayrı ölkələrə iqlim dəyişikliyinə təsirlərinə uyğunlaşmağa kömək göstərmək və lazımı maliyyə dəstəyi verməkdir.

Müqavilə nəzərdə tutur ki, bu və ya digər ölkə öz qüvvələrini müəyyən etməli, planlaşdırmalı və vaxtaşırı hesabat verməlidir.

Bu dəyərli saziş 2016-cı il aprelin 22-də BMT-nin Nyu-Yorkdakı Baş Qərargahındakı mərasimdə imzalanmaq üçün hazırlanıb. Avropa İttifaqı sazişi ratifikasiya etdikdən sonra, 4 noyabr 2016-cı il tarixində qüvvəyə minməsi üçün dünyanın bir çox ölkəsi ratifikasiya etdi.

İqlim dəyişikliyi dedikdə, bir yandan istixana qazları vasitəsi ilə hərəkətə gələn qlobal istiləşmə, digər tərəfdən onun nəticəsində hava modellərində özünü büruzə verən böyükölçülü dəyişikliklər nəzərdə tutulur.

Təhsilalanlar – ümumtəhsil məktəbləri şagirdləri, ali və orta ixtisas məktəbləri tələbələri dünyanı gələcək nəsillər üçün qorunmalıdır.

Bu saziş istixana qazı tullantılarını və insanın fəaliyyət göstərdiyi sahədə meydana gələn iqlim dəyişikliyi təhlükəsini azaltmaq üçün qlobal hədəf və fəaliyyət çağırışı edir.

Problemlərin yaranmasına yol verməmək, həmçinin Azərbaycanın və dünyanın “aşağı karbonlu” iqtisadiyyata keçidini dəstəkləmək üçün öyrənmə, tədris, fəaliyyətlər və məsuliyyətli sərmayə ilə bağlı tədbirlər görülməlidir. Eyni zamanda bərpa olunan enerji imkanları araşdırılacaqdır.

Bu xüsusda mənbələrdə oxuyuruq: “Azərbaycan da qlobal iqlim dəyişmələrinin təsirlərindən kənarda qalmamışdır. Son 100 ildə Azərbaycan ərazisində orta illik temperatur 0,4-1,3⁰C-yə qədər artmışdır. İqlim dəyişmələri fonunda Azərbaycan daşqınlar, qar uçqunları, tufanlar, qasırğalar, dalğalanmalar, güclü küləklər, istiliklər, quraqlıqlar, buzlaqların əriməsi, şoranlaşma, torpaqların deqradasiyası, səhrələşmə, yağıntılardan və su ehtiyatlarının azalması və s. bu kimi ekstremal iqlim hadisələrinin təsirlərinə məruz qalır. İqlim dəyişmələri həm regional həm də qlobal səviyyədə insanların qida təhlükəsizliyini və suya çıxışını məhdudlaşdırır, aclıq, yoxsulluq və digər ağır sosial-iqtisadi nəticələrə, miqrasiyanın güclənməsinə səbəb olur, yoluxucu və xroniki xəstəlikləri artırır. Təsədüfi deyildir ki, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı isə 21-ci əsrdə qlobal sağlamlıq üçün ən böyük təhlükə kimi iqlim dəyişmələrini göstərmişdir. Mütəxəssislərin fikrincə, gələcəkdə qlobal istiləşməni minimuma endirmək səyləri uğurlu olsa

belə, dəniz səviyyəsinin artması, okean istiliyinin və turşululuğunun yüksəlməsi kimi neqativ təsirlərin müəyyən hissəsinin əsrlər boyu davam edəcəkdir” [3].

Yer kürəsinin iqlimi həmişə dəyişikliyə məruz qalıb. Çox-çox illər əvvəl planetin iqlimi təbii hadisələrlə bağlı vaxtaşırı dəyişilirdi. Hazırda iqlim dəyişikliyindən söz düşəndə 1900-cü illərdən sonrakı dəyişikliklər anlaşılır.

Müasir dövrdə iqlim dəyişiklikləri təbii proseslərdən daha çox insan fəaliyyəti ilə əlaqədardır. İstixana effekti deyilən istilah son dərəcə böyük rol oynayır. Ona görə ki, bu, Yer kürəsini isti saxlayan qazlarla bağlıdır.

Məktəblilər iqlim dəyişiklikləri, onun yaratdığı fəsadlarla şagirdləri tanış edilməlidirlər. Şagirdlərlə aşağıdakı tədbirlərin təşkili məqsəduşündür: “Ətraf mühitin plastik materiallarla çirklənməsi ilə mübarizə”, “İqlim, sülh və insanlıq”, “İnsanların iqlim sisteminə təhlükəli müdaxiləsi”.

Problemin aktuallığı. 2024-cü il noyabrın 11–24-ündə Azərbaycanın paytaxtı Bakı şəhərində COP29 keçiriləcəkdir. Tədbir nəinki Azərbaycan, həmçinin bütün Yer kürəsi üçün faydalıdır. Məqalədə bu barədə danışılır və qaldırılan problem son dərəcə aktualdır.

Problemin yeniliyi. COP29-nin keçirildiyi tədbirə dünyanın 190-dan çox ölkəsindən 80–100 min nəfərə qədər nümayəndənin iştirakı konfransın nə qədər əhəmiyyətli olduğunu göstərir və eyni zamanda yeni elmi problem olaraq diqqət mərkəzində dayanır.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalə gənc tədqiqatçılar üçün faydalı olacaqdır.

Ədəbiyyat:

1. Yaşıl dünya naminə həmrəy olaq <https://cop29.az/az>
2. Ümumi ekologiya. <https://imgs.su/upload/622/2721618666.pdf>
3. İqlim dəyişmələri və Azərbaycan <https://eco.gov.az/az/hidrometeorologiya/iqlim-deyismeleri>

E-mail: amiraliyeva_i@mail.ru
Redaksiyaya daxil olub: 30.09.2024